

1.12.2022

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Hallituksen esitys (HE 189/2022 vp) eduskunnalle laeiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Yleistä

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi sterilisointilakia, äitiysavustuslakia, kansaneläkelakia, lääketieteellisestä tutkimuksesta annettua lakia, raskauden keskeyttämisestä annettua lakia, väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettua lakia, kotikuntalakia, lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta annettua lakia, vanhemmuuslakia, rikoslakia, vankeuslakia sekä tutkintavankeuslakia. Asevelvollisuuslakia tai lakia naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta ei tässä yhteydessä esitetä muutettavaksi milteään osin.

Esityksen tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen hänen sukupuolen kokemuksestaan.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2023. Vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevaa säännöstä sovellettaisiin kuitenkin vasta 1.1.2024.

Esityksen vaikutusten arvioinnista maanpuolustuksen kannalta

Suomen perustuslain 127 §:n mukaan jokainen Suomen kansalainen on velvollinen osallistumaan isänmaan puolustukseen tai avustamaan sitä sen mukaan kuin laissa säädetään. Suomen perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu.

Asevelvollisuuslaki (1438/2007) ei suoraan ota kantaa sukupuolensa vaihtaneisiin. Asevelvollisuuslain 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei jäljempänä (asevelvollisuuslaissa) toisin säädetä. Lain 49 §:n mukaan asevelvollinen kuuluu varusmiespalveluksen jälkeen reserviin. Lain 56 §:ssä on perustuslain syrjintäkieltoon verrattuna hieman laajennettu syrjintäkielto, jossa ovat mukana

kiellettyinä syrjintäperusteina niin sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen kuin muu henkilöön liittyvä syy. Tältä osin asevelvollisuuslain syrjintäkielto vastaa yhdenvertaisuuslain (21/2004) syrjintäkieltoa. Asevelvollisuuslain 26 §:n 3 momentti antaa asevelvolliselle oikeuden palveluskelpoisuutensa tarkastamiseen.

Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta (194/1995) määrittää naisen aseman asepalvelukseen liittyen. Lain 3 §:n mukaan asepalvelus järjestetään asevelvollisuuslaissa säädetyn varusmiespalveluksen yhteydessä ja se suoritetaan samalla tavalla kuin varusmiespalvelus sekä rinnastetaan siihen kaikissa suhteissa muutamia laissa säädettyjä (lähinnä raskauteen ja synnytykseen liittyviä) poikkeuksia lukuun ottamatta. Lain 5 §:n mukaan palveluksen aloittanut naista koskevat tietyt poikkeukset samat säännökset, jotka koskevat asevelvollisuuslain mukaisesti varusmiespalvelukseen määrättyäkin. Näin ollen varusmiespalveluksen suorittanut nainen, kuten varusmiespalveluksen suorittanut mieskin, kuuluu reserviin.

Hallituksen esityksessä on tuotu esiin, kuinka ehdotettavan lain sukupuolen vahvistamisesta mukaisesti vahvistettua sukupuolta on lain 3 §:n 1 momentin mukaan pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Mainitun 3 §:n 2 momentissa säädettäisiin muutamista poikkeuksista.

Esityksen 3 §:n perusteluiden mukaan vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena esimerkiksi asevelvollisuuslakia sovellettaessa. Asevelvollisuuslain 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei jäljempänä toisin säädetä. Asevelvollisuuslaissa säädetään kutsunnasta, jossa lain 12 §:n mukaan määritetään asevelvollisen palvelukelpoisuus, ja sen perusteella päätetään palveluksesta. Kutsunnanalainen on asevelvollisuuslain 13 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan miespuolinen henkilö, joka kutsuntavuonna täyttää 18 vuotta. Kutsunnanalaisuus määräytyy väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen mukaan ja siten myös kutsunnanalaisuudessa henkilön sukupuolena pidettäisiin henkilön tämän lain mukaan mahdollisesti vahvistettua sukupuolta.

Lisäksi hallituksen esityksessä on tuotu oikeusvaikutusten suhteen esiin, että kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, lähtökohtaisesti on perusteltua soveltaa häneen hänen vahvistetun sukupuolensa mukaista sääntelyä, koska henkilö nimenomaan haluaa tulla tunnustetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Näin ollen sukupuolensa mieheksi vahvistaneeseen tulee esimerkiksi soveltaa asevelvollisuuslakia. Lakiin otettu hakemusmenettely varmistanee osaltaan myös sitä, että vahvistamista haetaan kaikissa tilanteissa harkiten, tietoon perustuen ja oikeista vaikuttimista, eikä esimerkiksi asevelvollisuuden välttämiseksi. Hallituksen esitys sinänsä tunnistaa väärinkäytösten mahdollisuuden olemassaolon.

Pääesikunnan näkemyksen mukaan Puolustusvoimille sukupuolen vaihtamisen käytännön vaikutukset ilmenevät seuraavissa tilanteissa:

1. Miehestä naiseksi sukupuolensa vahvistaneet
 - a. Ennen varusmiespalveluksen suorittamista
 - b. Varusmiespalveluksen aikana
 - c. Varusmiespalveluksen jälkeen (reserviläinen)
2. Naisesta mieheksi sukupuolensa vahvistaneet
 - a. Ennen 30 ikävuotta
 - b. 30 ja 60 ikävuoden välillä

Pääesikunta on jo lausuntokierroksella tuonut esiin, että toisaalta yksilön sukupuoli-identiteetti ja toisaalta hänen suhtautumisensa maanpuolustusvelvollisuuteen ja asevelvollisuuteen sekä rooliinsa niissä ovat kussakin tapauksessa yksilöllisiä. Voidaan ajatella, että esimerkiksi reserviläinen, jonka sukupuoli vahvistetaan naiseksi, olisi edelleen jatkossakin motivoitunut jatkamaan reserviläisenä ja osallistumaan kertausharjoituksiin tehtävänsä ja koulutuksensa mukaisesti, ottaen huomioon, että nykyisin asepalvelus on naisille mahdollista ja reservissä on myös naisia. Tämä olisi hänelle mahdollista niissä tilanteissa, joissa henkilö olisi ennen naisten vapaaehtoisen asepalveluksen suorittamista vahvistettu naiseksi. Näin ollen reserviläisstatuksen säilyminen tulisi olla selvästi mahdollista myös niissä tapauksissa, joissa sukupuolen vahvistaminen naiseksi tapahtuu vasta reservissä oloaikana. Hallituksen esityksessä oikeusvaikutusten suhteen esiin tuotu näkemys että "kun henkilö vahvistaa sukupuolensa toiseksi, lähtökohtaisesti on perusteltua soveltaa häneen hänen vahvistetun sukupuolensa mukaista sääntelyä, koska henkilö nimenomaan haluaa tulla tunnustetuksi oman sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti" voi muodostua ongelmalliseksi juuri näissä tilanteissa, joissa lain lähtökohtainen kategorinen soveltaminen voisi johtaa yksilön tahdon vastaiseen lopputulokseen. Hallituksen esityksen nimenomaisena tavoitteena on mainittu henkilön itsemääräämisoikeuden vahvistaminen, jonka tulisi myös tämän henkilöryhmän osalta toteutua täysmääräisesti.

Asevelvollisuuslain ja naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain mahdollisista muutostarpeista

Asiassa tulisikin mahdollisimman pian harkita, tarvitaanko lainsäädäntöön, mukaan lukien asevelvollisuuslakiin tai lakiin naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annettuun lakiin näitä tilanteita koskevaa täsmentävää sääntelyä, jolla varmistettaisiin reserviläisstatuksen säilyminen yhdenvertaisesti siihen halukkailla naiseksi vahvistetuilla varusmiespalveluksen miehenä suorittaneilla reserviläisillä.

Puolustusministeriössä ei ole tähän asevelvollisten asemaa koskevaan asiaan liittyen aloitettu lainsäädäntöhanketta, vaikka aikanaan tämän hallituksen esityksen lausuntovaiheessa yhden reserviläisryhmän tulkinnanvaraiseksi jäävä status tunnistettiin. Näin ollen henkilö, joka on miehenä suorittamansa varusmiespalveluksen jälkeen vahvistanut sukupuolensa naiseksi, olisi lain tiukan sanamuodon mukaisen tulkinnan mukaan vapautettu reservistä, vaikka hän yksittäistapauksessa haluaisikin jatkossakin kuulua reserviin.

Tämän ryhmän osalta reserviin kuulumisen tulisi perustua jatkossa vapaaehtoisuuteen edellä mainituista syistä. Mikäli tämä henkilöryhmä kategorisesti suljettaisiin reservin ulkopuolelle, osa mahdollisesti tahtonsa vastaisesti, johtaisi uudistus tältä osin tosiasiallisesti sukupuolensa naiseksi vahvistaneen henkilön aseman heikkenemiseen. Tämä ei ole varmastikaan missään tapauksessa ollut uudistuksen tarkoitus. Uudistuksen hallituksen esitykseen kirjattu tarkoitus on sen sijaan ollut yksilön itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Asiaa pitää tarkastella tarkemmin tulevien asevelvollisuuslain muutosten yhteydessä ja tulkinnanvaraisuus siitä, onko reserviin kuuluminen näissä tilanteissa edelleen mahdollista henkilön niin itse tahtoessa, tulee poistaa.

Tuija Sundberg
Puolustusvoimien asessori
Varatuomari, OTL